

IZABELA RĄCKA
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa
im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego
w Kaliszu

ZESZYTY
KALISKIEGO TOWARZYSTWA
PRZYJACIÓŁ NAUK NR 17
W KRĘGU KALISKICH BADAŃ NAD
SZTUKĄ I KULTURĄ ARTYSTYCZNĄ 2
KALISZ 2017
ISSN 1426-6547

OBIEKTY MAŁEJ ARCHITEKTURY W PRZESTRZENI MIASTA NA PRZYKŁADZIE KALISZA

WSTĘP

Sztuka jest niezwykle istotnym elementem przestrzeni miasta. Obiekty zlokalizowane w przestrzeni publicznej wzmacniają identyfikację mieszkańców z miastem i jego społecznością, a także potwierdzają ich indywidualną tożsamość¹. Celem artykułu jest próba obiektywnej i subiektywnej oceny jakości otoczenia miejskiego w Kaliszu ze szczególnym uwzględnieniem wybranych elementów małej architektury, będących jednocześnie sztuką miejską. W toku badania sformułowano następującą hipotezę badawczą: pomniki, fontanny i inne obiekty małej architektury są niezbędnym elementem przestrzeni publicznej. W literaturze przedmiotu podkreśla się rolę obiektów małej architektury w kształtowaniu tożsamości miejskiej, która może być rozpatrywana na czterech płaszczyznach, wzajemnie powiązanych:²

- poczucie jednostki i grupy ze społecznością miasta,
- poczucie tożsamości z miastem-murami, przestrzenią,
- poczucie tożsamości z przeszłością miasta-murów i miasta-społeczności;
- poczucie tożsamości z celami i przyszłością miasta.

Pomniki i inne obiekty najczęściej umacniają pamięć zbiorową mieszkańców, wiążąc tożsamość mieszkańców z historią³. Zwraca się także uwagę na to, że pomniki i inne elementy nawiązujące do historii, tradycji czy zwyczajów nie tylko upamiętniają fakty, ale także pełnią rozmaite funkcje społeczne: przechowują pamięć

¹ Tomasz Nawrocki, „Znaczenie przestrzeni publicznej dla wytwarzania tożsamości mieszkańców miasta na przykładzie badań trzech miast”, w: *Przemiany przestrzeni publicznej miasta*, red. I. Rącka (Kalisz: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego w Kaliszu, 2017), 15.

² Aleksander Wallis, *Socjologia przestrzeni* (Warszawa: Niezależna Oficyna Wydawnicza, 1990), 173.

³ Nawrocki, „Znaczenie”, 15.

społeczną i narodową, edukują, kształtują postawy i system wartości, uczą estetyki⁴, budują wspomnienia. Pomniki były przedmiotem rozważań wielu autorów⁵. Według Jarosława Kazimierczaka pomnik jest budowlą, często symboliczną (czasami monumentalną) lub architektoniczną rzeźbą, wzniesioną ku czci osoby lub upamiętniającą wydarzenie historyczne. Może być on posągami, popiersiem, obeliskiem, budynkiem, tablicą, kolumną, grupą kolumn (rzeźb), kopcem lub dużą skałą, starożytnym drzewem lub inną nietypową formą⁶. Inna definicja pomnika, sformułowana na początku XX wieku przez B. Śląskiego, jest aktualna do dziś: *pomnik jest pogłówną lekcją estetyki, tworzy też piękno miasta, jest szkołą historii ojczystej dla młodych pokoleń*⁷. Pomniki bywają symbolami, także miasta, w którym są zlokalizowane. Często są ważnymi miejscami w przestrzeni, punktami, wokół których gromadzą się i żyją mieszkańcy. Są punktem spotkań, często także atrakcją turystyczną i miejscem pamiątkowych fotografii⁸, a więc formą promocji miasta, jak np. wrocławskie Krasnale, Łódzka Galeria Wielkich Łodzian przy ul. Piotrkowskiej i Łódź Bajkowa – kategoria pomników składająca się z postaci z filmów dla dzieci powstałych w Studiu filmowym Se-Ma-For (docelowo 17 pomników), Promenada Gwiazd w Międzyzdrojach, znana płyt z odciskami dłoni gwiazd wmurowanych w chodnik. Współczesne pomniki mają oczywiście na celu także upamiętnienie postaci lub wydarzeń, niektóre, jak te przedstawiające postać Jana Pawła II, są moralnym drogowskazem, a podmioty zamawiające je niekoniecznie zwracają uwagę na ich jakość artystyczną⁹. Poziom artystyczny omawianych obiektów małej architektury jest niezwykle istotny – zbyt niska wartość artystyczna dzieli ludzi, zamiast jednać ich wokół zaplanowanego przekazu¹⁰. W przestrzeni miast coraz częściej pojawia się rzeźba uliczna, która upowszechnia sztukę wśród mieszkańców, np.

⁴ Kazimierz S. Ożóg, „Kapsuła pamięci na piedestale wzorca. Rzecz o wychowaniu, edukacji i pamięci we współczesnych pomnikach”, w: *Pamięć – kultura – edukacja*, red. Andrzej Paweł Bieś SJ, Marzena Chrost, Beata Topij-Stempińska, Kraków: Wydawnictwo WAM, 2012).

⁵ Jadwiga Warszyńska, Antoni Jackowski, *Podstawy geografii turystyki* (Warszawa: PWN, 1979), 326; Romana Przybyszewska-Gudelis, Marek Grabiszewski, Stefan Iwicki, *Problematyka waloryzacji i zagospodarowania turystycznych miejscowości krajoznawczych w Polsce* (Warszawa: Instytut Turystyki, 1979); Aleksander Schwichtenberg, *Podstawy turystyki* (Koszalin: Uczelniane Wydawnictwo Politechniki Koszalińskiej, 2000), 134; Teofil Lijewski, Bogdan Mikułowski, Jerzy Wyrzykowski. *Geografia turystyki Polski* (Warszawa: PWE, 2002), 341.

⁶ Jarosław Kazimierczak, “Memorial Plaques and Monuments in Łódź-Śródmieście (The City Centre District) Commemorating People and Events from the History of the City”, *Tourism*, 20/1 (2010): 11-16.

⁷ Bolesław Śląski, *Pomniki Publiczne Warszawy* (Warszawa: 1916), 53.

⁸ Bartłomiej Sochański, „Pomnik”, w: *Pomnik Czynu Polaków*, red. K. Kozłowski (Szczecin: Dokument, 1998), 5.

⁹ Ożóg, “Kapsuła”.

¹⁰ Michael K. Steinberg, Matthew J. Taylor, “Public Memory and Political Power in Guatemala’s Postconflict Landscape”, *The Geographical Review* 93 (2003): 449-468.

- *Famine Memorial* – Pomnik Głodu 1845-1849 w Dublinie, odkryty w 1997 roku;
- Pomnik Anonimowego Przechodnia we Wrocławiu, odkryty w 2005 roku, którego pierwowzorem była instalacja „*Przejście*” Jerzego Kaliny z 1977 roku, obrazująca osoby walczące z komunizmem, schodząc do podziemia;
- *Dynastia Southern Song* – pomnik wykonany przez chińskiego rzeźbiarza Mr Sun Yat-sen, zlokalizowany w Hangzhou i obrazujący rodzinę czterech pokoleń;
- *Mustangi* – rzeźba Roberta Glana, znajdująca się w Las Colinas w Teksasie;
- *Ludzie Rzeki* – singapurska rzeźba, którą wykonał Chong Fah Cheong;
- *Buty na brzegu Dunaju* – rzeźba stworzona przez Cana Togay’a i Gyula Pauera, posadowiona w Budapeszcie, powstała ku czci Żydów zabitych przez faszystów podczas II wojny światowej;
- *De Vaartkopen*, rzeźba Toma Frantzena w Brukseli, ukazująca osobę o niskim statusie doprowadzającą policjanta do potknięcia się.

PRZEGLĄD LITERATURY

Przestrzeń publiczna jest przestrzenią otwartą, dostępną dla wszystkich ludzi. Składa się ona z rynków, ulic, placów, a także budowli, pomników i zieleni miejskiej¹¹. Już w starożytności przestrzeń była przyjazna ludziom, którzy mogli zbierać się na placach, odpoczywać przy fontannach i wodopojach, podziwiać pomniki. Przestrzeń bez elementów małej architektury nie byłaby wartościowa. Wobec współczesnych przekształceń otoczenia, wynikających często ze zmiany potrzeb i stylu życia, w przestrzeni miasta powinny pojawiać się związane z nimi symbole. Aby wzmocnić więzi mieszkańców z miastem i tworzyć poczucie tożsamości, niezbędne są zarówno odniesienia do przeszłości, jak i elementy wskazujące na teraźniejszość. Obiekty małej architektury mogą więc przyjmować formę historyczną, jednak, nawet jeśli nawiązują do przeszłości, powinny zaspokajać aktualne potrzeby mieszkańców, zarówno pod względem artystycznym, jak i użytkowym¹².

Przestrzeń publiczna i znajdujące się w niej elementy wpływają na kreowanie osobowości i tożsamości miasta. Osobowość miasta to obyczaje i obrzędy, będące kulturą danego terenu, oraz styl zarządzania miastem, natomiast jego tożsamość jest jego osobowością poszerzoną o system identyfikacji wizualnej, symbolikę w postaci architektury, krajobrazu, czy instrumentów komunikacji¹³. Tożsamość jest więc

¹¹ Małgorzata Dymnicka, *Przestrzeń publiczna a przemiany miasta* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2013), 53.

¹² Anna Cymer, „Z meblem miejskim przez wieki”, w: *Biblioteka wizerunku miasta, cz. 3: Meble Miejskie*, red. Karolina Goźlińska (Warszawa: Wydawnictwo AMS S.A., 2008), 9-12.

¹³ Radosław Folga, „Kreowanie wizerunku miast-pomników szczególnie naznaczonych przez historię”, w: *Kreowanie wizerunku miast*, red. Adam Grzegorzczak, Agnieszka

bezpośrednio powiązana z walorami kulturowymi, związanymi z dziedzictwem kulturowym oraz zabytkami, jak również dobrami kultury współczesnej, które należy chronić. Walory kulturowe wzmacnia się poprzez umieszczanie w przestrzeni rzeźb i pomników upamiętniających ważne postaci lub wydarzenia, przygotowywanie sgraffito czy murali, które mogą mieć charakter ozdobny, ale także informacyjny i edukacyjny. Duże znaczenie w tworzeniu tożsamości miasta ma także sztuka w przestrzeni publicznej, obecnie posiadająca charakter zarówno statyczny (posągi, rzeźny, malowidła itd.), jak i dynamiczny (happeningi, tymczasowe instalacje). Walory edukacyjne odpowiednio zaprojektowanej przestrzeni publicznej powiązane są z czynnikami estetycznymi i kulturowymi. Poprzez wygląd i zawartość przestrzeni można informować użytkowników przestrzeni o zjawiskach i faktach, poszerzając wiedzę, wychowując, kształtując postawy czy wpływając na zmianę preferencji¹⁴. Pobudzenie miejskiej przestrzeni powoduje wzrost znaczenia miejsc jako ośrodków wiedzy, kultury i turystyki.

Pomniki i inne obiekty stają się środkiem przekazu. Instalacja ma za zadanie budzić u odbiorcy chęć zatrzymania się, refleksji i poczucia interakcji z twórcą i dziełem¹⁵. Wywołanie takich odczuć wymaga jednak, aby artysta miał świadomość przekazywanych treści oraz potrafił wybrać dla swojej rzeźby odpowiednie miejsce. Współczesne kreowanie przestrzeni miejskiej polega m.in. na wykorzystywaniu różnych form instalacji artystycznej, która wykracza poza ramy rzeźby czy innych obiektów małej architektury. Dzieła artystów realizowane są w przestrzeni już w jakiś sposób zagospodarowanej i dopasowują się do danych warunków przestrzennych, lub nawet są ich kontynuacją. Nie zawsze jest możliwe jak najlepsze zlokalizowanie dzieła. Nie każdy pomnik ma szansę znaleźć się w najkorzystniejszym dla siebie otoczeniu, jak miało to miejsce w przypadku pomnika jednego z prezydentów Krakowa, prof. Józefa Dietla, kiedy to makietę rzeźby autorstwa Ksawerego Dunikowskiego (1875-1964) obwożono po placach miasta, aby wybrać dogodnie miejsce posadowienia pomnika¹⁶. Problemem powiązania rzeźby z otaczającym ją krajobrazem jako jeden z pierwszych zajął się Henry Moore (1898-1986), rzeźbiarz brytyjski. Sformułował on zasady tworzenia rzeźby abstrakcyjnej, będącej przemianą bezładnej bryły w kompozycję zachowującą ciągłość z otoczeniem¹⁷. Rzeźba powinna znaleźć się w sprzyjającym otoczeniu, aby wzmocnić oddziaływanie na

Kochaniec (Warszawa: Wyższa Szkoła Promocji, 2011), 182.

¹⁴ Maria Porębska, „O potrzebie piękna w przestrzeni publicznej miasta”, *Architektura. Czasopismo techniczne* 6 (2010): 156-163.

¹⁵ Katarzyna Kadłuczka, „Instalacja artystyczna w przestrzeni publicznej”, *Architektura. Czasopismo Techniczne* 5 (2010): 189-196.

¹⁶ Bronisław Chromy, *Rzeźba i przestrzeń*, https://www.slideshare.net/mik_krakow/bronisaw-chromy-rzeza-i-przestrze-ulice-i-place (dostęp 18.07.2017).

¹⁷ Henry Moore, Philip James, *Henry Moore on Sculpture: A Collection of the Sculptor's Writings and Spoken Words* (London: MacDonald, 1966).

odbiorcę, a nawet ukierunkować go na właściwą percepcję dzieła. Rzeźby i pomniki mają znaczący udział w aranżacji miejsc oraz nadawaniu im konkretnych znaczeń.

Każde dzieło sztuki posiada trzy warstwy: artystyczną (jakość wykonania), estetyczną (piękno) i znaczeniową – (znaczenie i symbolika)¹⁸. Przykładem nabierania symbolicznego znaczenia przez przestrzeń są charakterystyczne czerwone budki telefoniczne w Londynie czy secesyjne wejścia do metra zdobiące dzielnice Paryża. Elementy małej architektury są wartościowe artystycznie, jeśli posiadają współczesną, choć historyzującą formę, kolorystycznie powiązane są z całym systemem informacyjnym miast¹⁹.

Rzeźby w krajobrazie miasta mogą stać się bodźcem do wzrostu intensywności turystyki. Pomniki i tablice pamiątkowe mają określoną wartość turystyczną, powinny być więc uwzględniane w szlakach turystycznych miast. Rozważając walory historyczne wybranych obiektów małej architektury, odpowiednio zaplanowane szlaki mogą stać się atrakcją także dla samych mieszkańców²⁰. Pojęcie atrakcji turystycznej może być również identyfikowane z kulturą wysoką, np. związaną z literaturą, mogącą zachęcać do turystyki w kierunku ławek pisarzy²¹. Mała architektura jest często bodźcem rozwoju innego obszaru turystyki kulturowej, polegającej na odwiedzaniu i poznawaniu miejsc związanych z miejscami, w których znajdują się np. 'pomniki wiary': pomniki Jezusa Chrystusa²², krzyże Męki Pańskiej, rzeźby Jana Pawła II itp.²³.

Przestrzeń miejską należy poprawiać estetycznie. Współczesne tendencje architektoniczne zorientowane są na poprawę relacji ludzi z naturą, a urbaniści i projektanci starają się stworzyć więcej miejsc, gdzie mieszkańcy mogą odpocząć i spędzić czas w otoczeniu przyrody. Wciąż jednak wiele miejsc wymaga przeprowadzenia gruntownych zmian²⁴. Mała architektura posiada obecnie wiele funkcji i jest niezbędna dla podnoszenia jakości miejsc publicznych.

¹⁸ Władysław Stróżewski, „Wartości estetyczne i nadestetyczne”, w: *Sztuka i wartość: materiały XI Seminarium Metodologicznego Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Nieborów 26-28 czerwca 1986*, red. Maria Poprzeczka (Łódź: Zakład Wydawnictw „Sztuka Polska”, 1986), 34- 53.

¹⁹ Cymer, *Z meblem*, 9-12.

²⁰ Kazimierczak, „Memorial”, 16.

²¹ Joanna Roszak, „Przysiąc się do pisarza. Pomniki-ławki na Lubelszczyźnie jako atrakcje turystyczne”, *Turystyka Kulturowa*, 2 (2015): 6-19.

²² Doskonałym przykładem celu turystyki kulturowej jest Figura Jezusa Chrystusa Króla Wszechświata w Świebodzinie, rzeźba zaprojektowana przez Mirosława Pateckiego, wzniesiona w 2010 roku, o wysokości 36 m, na kopcu wysokości 16,5 m, nawiązująca do pomnika Chrystusa Odkupiciela w Rio de Janeiro, będąca obecnie najwyższą rzeźbą przedstawiającą Jezusa Chrystusa na świecie.

²³ Tadeusz Fitych, „Determinanty rozwoju kultury – Nepomuceny Ziemi Kudowskiej (Prace na rzecz rozwoju turystyki kulturowej)”, *Gospodarka Rynek Edukacja* 12 (2011): 35-48.

²⁴ Lucian Bârsan, R – pełne imię Cârăbuș, “Design to Improve the Modern Urban Spaces”, *Bulletin of the Transilvania University of Braşov* 8 (2015): 57-64.

METODA BADAWCZA

Celem badań była diagnoza stanu wyposażenia miasta w wybrane obiekty małej architektury (pomniki i fontanny), a także poznanie opinii mieszkańców Kalisza na temat roli, jaką one pełnią. Punktem wyjścia do formułowania problemów badawczych i hipotez była analiza literatury oraz innych pozyskanych materiałów źródłowych. Na etapie projektowania badania postawiono następującą hipotezę: pomniki, fontanny i inne obiekty małej architektury są niezbędnym elementem przestrzeni publicznej.

Badaniem objęto obiekty małej architektury zlokalizowane w Kaliszu. Badanie miało charakter wielokierunkowy. Przeprowadzono je etapowo, w okresie od kwietnia 2016 do października 2017 roku, wykorzystując różne metody badawcze, a mianowicie: indagację urbanistyczną²⁵, badanie ankietowe oraz analizę dokumentów i literatury. Pierwszy etap badania miał charakter przygotowawczo-poznawczy: poddano analizie dostępną literaturę w zakresie roli sztuki i obiektów małej architektury w tworzeniu przestrzeni i kształtowaniu tożsamości miasta. Podstawą dalszych badań było wygenerowanie ankiety *Indaganda urbanistyczna. Obiekty małej architektury*. Wykorzystano ją do przeprowadzenia badania wstępnego. Po jego realizacji skorygowano kwestionariusz ankietowy i nadano mu ostateczny kształt (Tabela A1)²⁶. W kwestionariuszu ankietowym znalazły się pytania dotyczące:

- lokalizacji obiektu,
- rodzaju i formy obiektu małej architektury,
- nazwy obiektu (jeśli istnieje),
- autora,
- roku odsłonięcia.

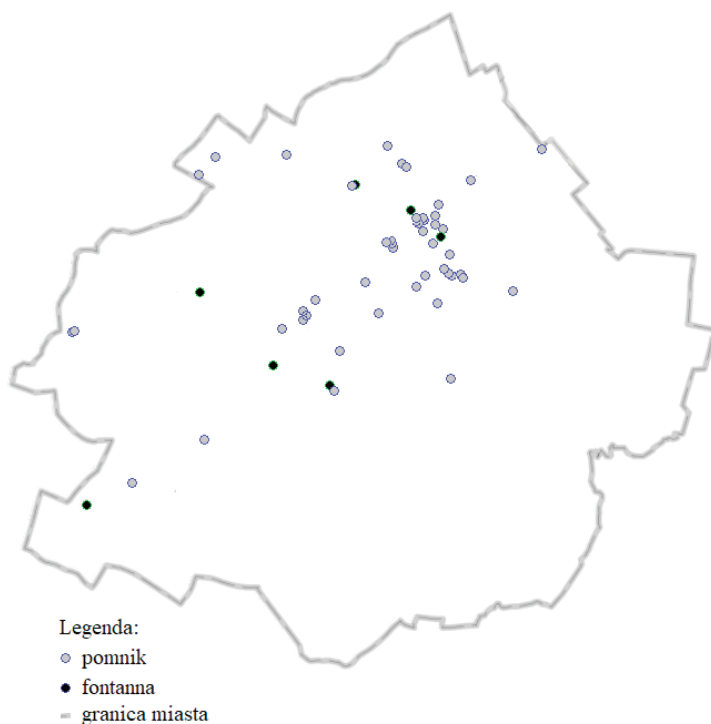
W celu ustalenia wielkości badanego zasobu, posłużono się danymi zawartymi w Miejskim Systemie Informacji Przestrzennej²⁷. Pozyskane informacje posłużyły do budowy bazy obiektów małej architektury zlokalizowanych w Kaliszu. Umiejscowienie przestrzenne obiektów zaprezentowano na rys. 1.

²⁵ Pojęcie indagandy urbanistycznej wprowadził i spopularyzował w latach 70. XX wieku prof. Lech Zimowski z Politechniki Poznańskiej. Oznacza ono wielowarstwową, ilościową i jakościową inwentaryzację zasobów, np. mieszkaniowych w przestrzeni, zwykle miejskiej. Por. Lech Zimowski, *Planowanie przestrzenne - interdyscyplinarny kierunek w nauce i gospodarce narodowej* (Poznań: Politechnika Poznańska, 1973).

²⁶ Badanie zaprojektowane zostało zgodnie z zasadami opisanymi w: Anna Maria Nikodemka-Wołowik, *Jakościowe badania marketingowe* (Warszawa: PWE, 1999); Stanisław Kaczmarczyk, *Badania marketingowe. Podstawy metodyczne* (Warszawa: PWE, 2011).

²⁷ Miejski system informacji przestrzennej, <http://msip.kalisz.pl> (dostęp 01.09.2017).

RYSUNEK 1. OBIEKTY MAŁEJ ARCHITEKTURY W ANALIZOWANYM OBSZARZE

Źródło: opracowanie własne na podstawie msip.kalisz.pl/

Indagandę urbanistyczną w zakresie obiektów małej architektury, na podstawie omówionego wyżej kwestionariusza, przeprowadzono w sierpniu i wrześniu 2017 roku. Obejmowała ona inwentaryzację urbanistyczną, podczas której dokonano oględzin pomników i fontann i utworzono dokumentację fotograficzną²⁸. Następnie przeanalizowano dostępną dokumentację historyczną, pozwalającą określić cechy obiektów wyszczególnione w kwestionariuszu. Ta część badania miała charakter obiektywny.

Trzeci etap badań prowadzony był równolegle (od kwietnia 2016 do maja 2017 roku). Obejmował on ocenę stanu wyposażenia miasta w obiekty małej architektury przy użyciu metody subiektywnej, jaką jest ankieta. Łącznie przeprowadzono dwa badania ankietowe. Respondentami byli mieszkańcy miasta lub osoby przyjezdne. Dobór próby był niecelowy: w gronie badanych osób znalazły się osoby przypadkowo spotkane przez ankierów w miejscach publicznych zlokalizowanych

²⁸ Wcześniej prowadzono już badania dotyczące stanu zagospodarowania przestrzeni miejskiej. Więcej w: Izabela Rącka, Beata Wenerska, „Ocena jakości otoczenia miejskiego w rejonie śródmieścia w Kaliszu”, *Studia Kaliskie* 4 (2016): 203-227.

na terenie Śródmieścia. Sondaż przeprowadzono z wykorzystaniem kwestionariusza ankietowego (Tabela A2), zawierającego wyłącznie pytania zamknięte, które miały przede wszystkim usprawnić przebieg badania. W ankiecie znalazły się m.in. pytania dotyczące obiektów małej architektury. W pierwszej turze badania (w maju 2016 roku) uczestniczyło 318 osób. Druga pula ankiet została wypełniona dokładnie rok później przez 535 respondentów.

WYNIKI BADAŃ

Badanie zasobu obiektów małej architektury na terenie Kalisza pozwoliło ustalić, że na terenie miasta występują 74 elementy, w tym 60 pomników, 7 fontann, 2 wodopoje, 3 figury, 1 płaskorzeźba i 1 kolumna. Dodatkowo w listopadzie 2017 roku przy Moście Kamiennym zamontowano ławeczkę z posągami Stefana Szolca-Rogosińskiego. Badanie oparto przede wszystkim na informacjach zawartych w Miejskim Systemie Informacji Przestrzennej²⁹, zakłada się, że było ono wyczerpujące. W większości przypadków nie było możliwe ustalenie autora obiektu lub roku jego odsłonięcia. Zestawienie i opis obiektów małej architektury w Kaliszu zawiera tab. 1.

TABELA 1. OBIEKTY MAŁEJ ARCHITEKTURY W KALISZU

Lp.	Rodzaj	Adres	Nazwa, opis	Autor	Rok odsłonięcia
1	pomnik	Św. Michała 163	figura Jezusa		
2	pomnik	Św. Michała 163			
3	pomnik	Wrocławska 193	pomnik upamiętniający poległych funkcjonariuszy Służby Więziennej		
4	pomnik	Wrocławska 123	figura Jezusa		
5	pomnik	Obozowa 30	helikopter		
6	pomnik	Górnośląska 82	„Ikar”	Józef Petruk	
7	pomnik	Rondo Westerplatte	„Ptaki”	Jerzy Sobociński	
8	pomnik	Podmiejska	Pomnik ofiar sierpnia 1914 roku (pomnik zburzenia Kalisza w 1914 roku*)	Wiesław Andrzej Oźmina	1984

²⁹ Miejski system informacji przestrzennej, <http://msip.kalisz.pl> (dostęp 01.09.2017).

* Ryszard Bieniecki, Robert Kuciński, *Oźmina. W marmurze i w brązie* (Kalisz: Agencja Wydawnicza „Sztuka i Rynek”, 2004).

9	pomnik	Podmiejska			
10	pomnik	Podmiejska			
11	pomnik	Serbinowska	Pomnik Ku Czcii Legionistów Polskich		
12	pomnik	Plac Bohaterów Westerplatte	Pomnik Obrońców Westerplatte	Wiesław Andrzej Oźmina	2002
13	pomnik	Częstochowska 99-105	Pomnik ks. J. Sieradzana		
14	pomnik	Polna/Legionów			
15	pomnik	Wąska/Staszica			
16	pomnik	Warszawska 99	figura Maryi		
17	pomnik	Toruńska 7			
18	pomnik	Stawiszyńska 2	Obelisk pamięci żołnierzy Armii Krajowej		
19	pomnik	Planty	Pomnik książki	Jerzy Sobociński i Władysław Kościelniak	1978
20	pomnik	Plac Św. Józefa	Pomnik Jana Pawła II	Jan Kucz	1999
21	pomnik	Park Miejski	„ <i>Muzykanci</i> ”	Marian Banasiewicz	
22	pomnik	Kanonicka 5 (Szkłarska)	Pomnik III Millenium	Wiesław Andrzej Oźmina	2001
23	pomnik	Kanonicka 5 (Szkłarska)			
24	pomnik	Kanonicka 5	kapliczka		
25	pomnik	Kanonicka 5	dzwon		
26	pomnik	plac J. Kilińskiego	Pomnik A. Asnyka	Jerzy Jarnuszkiewicz	1960
27	pomnik	Główny Rynek 20	posąg Flory - oryginał		
28	pomnik	Park Miejski	posąg Flory - kopia		
29	pomnik	Park Miejski	„ <i>Tańczące Eurydyki greckie</i> ”	August Dyrda	
30	pomnik	Park Miejski	Zegar słoneczny		
31	pomnik	Park Miejski	Pomnik żołnierzy radzieckich, w kształcie obelisku z czerwoną gwiazdą na szczycie		

32	pomnik	Park Miejski	Brama Wyzwolenia		
33	pomnik	Pionierska 3a	kapliczka z figurą Maryi		
34	pomnik	Nowy Świat/ Ułańska	Pomnik M. Konopnickiej	Stanisław Horno- Popławski	1969
35	pomnik	Kościuszki 12 (Kopernika)			
36	pomnik	Cmentarz Komunalny	Pomnik Polaków pomordowanych 22 sierpnia 1941 r		
37	pomnik	Cmentarz Komunalny	Pomnik upamiętniający Bitwę pod Kaliszem 29.10.1706 r.		
38	pomnik	Stawiszyńska 2	Pomnik Katyński	Wiesław Andrzej Oźmina	1991-1994
39	plaskorzeźba	Śródmiejska	upamiętnienie oboza dla dzieci poddawanych przymusowej germanizacji (1941- 1945)		
40	plaskorzeźby	Główny Rynek 1	plaskorzeźby „ <i>Sławią nasz gród</i> ”	Wiesław Andrzej Oźmina	1980
41	Pomnik	Park Miejski	Kotwica		
42	pomnik	Nowy Świat 28/30	„ <i>Wielka turbulencja</i> ”	Robert Sobociński	
43	pomnik	Kościuszki 10	Popiersie M. Kopernika	Wiesław Andrzej Oźmina	1975
44	pomnik	Kościuszki 10	Popiersie Anny Jagiellonki	Wiesław Andrzej Oźmina	
45	pomnik	Kościuszki 10	Kamień???		
46	pomnik	Ułańska	„ <i>Kształt</i> ”	Marian Banasiewicz	
47	pomnik	Rondo Rzymskie	„ <i>Wzbudzony</i> ”	Robert Sobociński	
48	pomnik	Rondo Celtyckie	„ <i>Chaos</i> ”	Robert Sobociński	
49	pomnik	Rondo Ptolemeusza	„ <i>Kosmogonia</i> ”	Robert Sobociński	
50	pomnik	Górnośląska i Cmentarna	„ <i>Monitor</i> ”	Monika Żółtek	

51	pomnik	Park Miejski	„ <i>Spoczywająca</i> ”	Benedykt Kasznia	
52	plaskorzeźba	Zamkowa/Główny Rynek	plaskorzeźba F. Chopina		
53	kolumna	Stawiszyńska 2	obelisk-kolumna		1813
54	figura	Al. Wolności	postaci Przemysłu i Rolnictwa, kartusz z głową Merkurego	Paweł Krzyżanowski	1913
55	figura	Cmentarz miejski	Anioł Zmartwychwstania	Paweł Krzyżanowski	
56	figura	Sukiennicza/Browarna	Krakus	Paweł Krzyżanowski	
57	pomnik	Warszawska	kamienny pies	Paweł Krzyżanowski	
58	pomnik	Widok/Wojska Polskiego	Pomnik Jezusa Miłosiernego	Andrzej Renes	2016
59	pomnik	Złota 144	Pomnik Jana Pawła II	Wiesław Andrzej Oźmina	1998
60	pomnik	Złota 144	Pomnik Jezusa		
61	pomnik	Złota 40			
62	pomnik	Tuwima 6			
63	pomnik	Żołnierska 24	Pomnik PRO-Patria	Niemcy	1918
64	pomnik	Żołnierska 24	Pomnik na cześć ofiar hitleryzmu		
65	pomnik	Żołnierska 24	Obelisk „Tysiąclecia Chrztu Rusi 988-1988”		
66	fontanna	plac J. Kilińskiego	Fontanna „ <i>Noce i Dnie</i> ”	firma Akwaplanta	2017
67	fontanna	Św. Michała 21	fontanna?		
68	fontanna	Wojska Polskiego 19			
69	fontanna	Obozowa 9			
70	fontanna	Nowy Rynek	fontanna z elektrycznym kandelabrem		1918-1939
71	fontanna	Złota 40			
72	fontanna	Piechurów 31			
73	wodopój	Główny Rynek			
74	wodopój	Al. Wolności			
75	ławeczka	Al. Wolności	Ławeczka Stefana Szolca Rogozińskiego	firma Art Sewi Wioletta Buczek	2017

Źródło: Badania własne

W wyniku badania stwierdzono, że przeciętna gęstość rozmieszczenia obiektów małej architektury wpływających na budowanie tożsamości w Kaliszu jest niewielka – na 1 km² przypada zaledwie jeden obiekt. Największa koncentracja obiektów małej architektury ma miejsce w centrum miasta³⁰.

Kolejne badanie dotyczyło postrzegania obiektów małej architektury przez mieszkańców Kalisza i okolic. Było ono częścią większego projektu dotyczącego rewitalizacji i przestrzeni publicznej³¹. Badanie przeprowadzono dwukrotnie, w rocznym odstępie czasu. Wyniki obu badań były zbliżone.

W badaniu ankietowym przeprowadzonym w 2016 roku uczestniczyło 318 osób, z których ponad połowę (56%) stanowiły kobiety. Przeważały osoby młode – jedna trzecia ankietowanych miała nie więcej niż 30 lat, a zaledwie 24% to osoby po 50. roku życia. Większość respondentów posiadała co najmniej średnie wykształcenie (wyższe – 39%, średnie – 43%) i była zatrudniona (58%), lub prowadziła własną działalność gospodarczą (10%). Pozostałą grupę tworzyli bezrobotni, studenci oraz emeryci i renciści. Trzech na czterech ankietowanych to mieszkańcy Kalisza.

Wiosną 2017 roku te same pytania zadano 535 osobom, o podobnych cechach demograficzno-społecznych: ponad połowa (54%) to kobiety, osoby nieprzekraczające 30 roku życia to 35% ankietowanych, a osoby po 50. roku życia – 18%. Większość respondentów posiadała co najmniej średnie wykształcenie (wyższe – 18%, średnie – 44%) i była zatrudniona (38%) lub prowadziła własną działalność gospodarczą (10%). Ponad połowa ankietowanych to mieszkańcy Kalisza, wśród pozostałych znaleźli się przede wszystkim mieszkańcy przedmieść lub okolicznych wsi.

Respondenci zostali poproszeni o ocenę stanu wyposażenia przestrzeni publicznej w Kaliszu w obiekty małej architektury. Wśród obiektów tych wymieniono:

- ławki i siedziska,
- latarnie i lampy (oświetlenie),
- kosze na śmieci,
- słupy ogłoszeniowe i tablice informacyjne,
- fontanny i inne źródła wody,
- rzeźby, pomniki i inne elementy artystyczne,
- szyldy i afisze reklamowe,
- tablice i znaki informacyjne,
- drogowskazy, mapy i piktogramy.

Najlepszą ocenę co do stanu wyposażenia przestrzeni publicznej w Kaliszu użytkownicy przestrzeni publicznej wystawili latarniom i lampom oraz koszom na śmieci. Dość dobrze oceniono stan tablic i znaków informacyjnych, drogowskazów, map i piktogramów. Za dostateczną lub dobrą uznano liczbę ławek i siedzisk w Śródmieściu, nieco gorzej oceniono liczbę słupów ogłoszeniowych i tablic

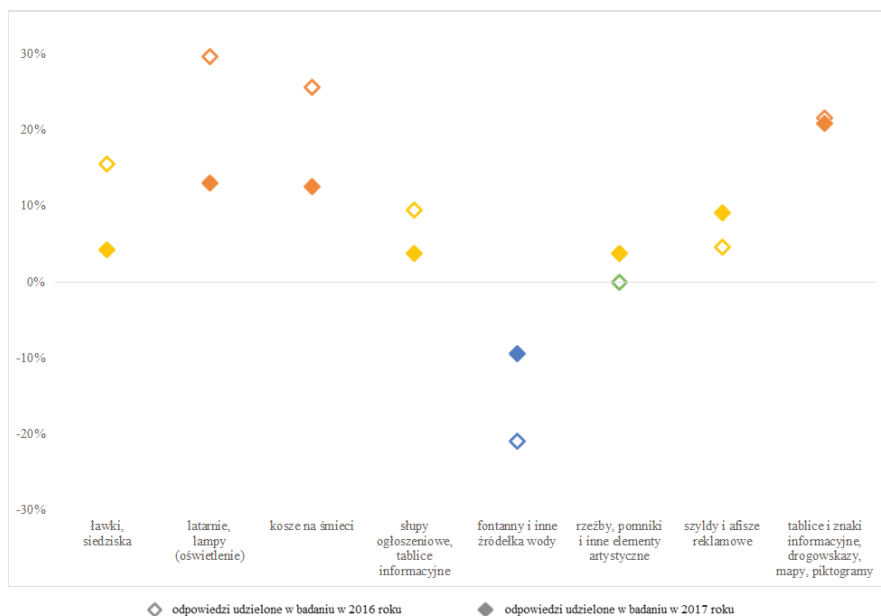
³⁰ Dla porównania w Łodzi liczba pomników w 2010 roku wynosiła 112, co daje 0,4 pomnika na 1m², por. Kazimierczak, „Memorial”, 11.

³¹ Badania sfinansowane częściowo ze środków Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego w Kaliszu.

informacyjnych. Stan wyposażenia miasta w szyldy i afisze reklamowe uznano za dostateczny, opinie pozytywne nieznacznie przeważały nad negatywnymi. Podobnie słabe opinie dotyczyły rzeźb, pomników i innych elementów artystycznych. Najgorsze oceny otrzymały natomiast fontanny i inne źródła wody. Wielu z użytkowników przestrzeni publicznej wskazywało na fakt niedoboru tych elementów.

Wyniki uzyskane w 2017 roku różniły się nieco. Średnioważoną ocenę stanu wyposażenia przestrzeni publicznej w Kaliszu w obiekty małej architektury zaprezentowano na rys. 2. Znacznie niżej ocenione zostały ławki i siedziska, oświetlenie ulic, kosze na śmieci oraz słupy ogłoszeniowe. Respondenci uznali, że nastąpiła poprawa stanu fontann i źródeł wody, co mogło być związane z podjętymi już w trakcie badania pracami przy budowie fontanny przy Placu J. Kilińskiego, której projekt i wizualizacje zostały podane do publicznej wiadomości. Fontanna ta po oddaniu do użytku we wrześniu 2017 roku została zresztą pozytywnie oceniona przez mieszkańców. Nieznacznie lepiej respondenci postrzegali stan wyposażenia przestrzeni w rzeźby, pomniki i inne elementy artystyczne, choć w ciągu roku, który upłynął pomiędzy etapami badania nie odsłonięto nowych pomników. Użytkownicy przestrzeni publicznej odnotowali także nieznaczną poprawę w zakresie szyldów i afiszów reklamowych.

RYSUNEK 2. STAN WYPOSAŻENIA PRZESTRZENI PUBLICZNEJ W KALISZU W OBIEKTY MAŁEJ ARCHITEKTURY W OPINII JEJ UŻYTKOWNIKÓW – OCENA ŚREDNIOWAŻONA

Źródło: badania własne

Respondenci odpowiedzieli także, w jakim stopniu zgadzają się ze stwierdzeniami dotyczącymi przestrzeni publicznej w Kaliszu. Pierwszym ze stwierdzeń było *Elementy małej architektury uatrakcyjniają przestrzeń publiczną Kalisza, stwarzają poczucie swojskości*. Ze stwierdzeniem tym w 2016 roku nie zgadzało lub raczej nie zgadzało się zaledwie 20% użytkowników przestrzeni publicznej, zgadzało lub raczej zgadzało się aż 54%, rok później odpowiednio 25% i 49% (rys. 3).

O niewystarczającej liczbie obiektów małej architektury estetyzujących przestrzeń świadczyć mogą odpowiedzi respondentów dotyczące kaliskich placów i rynków. W kwestionariuszu znalazło się stwierdzenie, iż jest to *przestrzeń bez wyrazu, nijaka, nie sprzyjająca kreatywności, nie tętniąca życiem kulturalnym*. Ze stwierdzeniem tym w 2016 roku zgadzało się 39% badanych użytkowników przestrzeni publicznej. Odmienne zdanie miało 28% respondentów, a jedna trzecia nie sformułowała opinii na ten temat. Powtórzone po roku badanie wskazało na nieco bardziej optymistyczne nastroje respondentów: kaliską przestrzeń publiczną skrytykowało 40% osób mniej, a o 30% wzrosła liczba osób, które nie zgadzały się z powyższym stwierdzeniem.

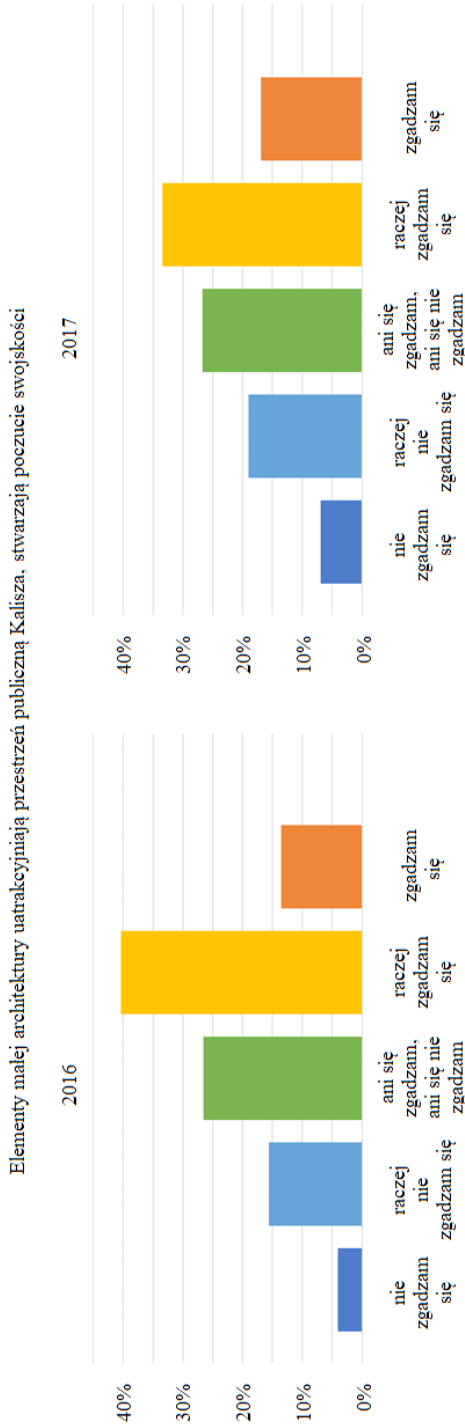
Kolejnym stwierdzeniem, do jakiego odnosili się respondenci było: *Rzeźby w przestrzeni publicznej Kalisza są ciekawe i nadają unikalny charakter miejscom*. Opinie użytkowników przestrzeni publicznej były podzielone proporcjonalnie, z niewielką przewagą osób nie zgadzających się z tym stwierdzeniem w obu okresach badania (rys. 4). Fakt, iż jedynie mniej niż jedna trzecia użytkowników dostrzegła unikalny charakter miejsc, wynikający z obecności rzeźb oznacza jednak, iż jest ich w przestrzeni Kalisza niewystarczająco wiele lub nie nawiązują one do charakteru miasta.

W samym kaliskim Śródmieściu znajduje się zaledwie kilkanaście rzeźb, które mają zdobić miejską przestrzeń. Część z nich jest pokłosiem zorganizowanego w 1975 roku konkursu. Śródmiejską przestrzeń zdobią: „*Tańczące Eurydyki greckie*” przy wejściu do Parku Miejskiego od strony ulicy Piekarskiej, „*Spoczywająca*” w centrum Parku Miejskiego, „*Muzykanci*” przy wejściu do Parku Miejskiego od strony Państwowej Szkoły Muzycznej, „*Flora*” stojąca w kaliskim Parku Miejskim, pomnik Jana Pawła II, pomnik Adama Asnyka, kotwica w parku im. Ignacego Jana Paderewskiego, usytuowanym za teatrem, „*Kształt*” stojący na skwerze przy budynku NOT, popiersie Mikołaja Kopernika i Anny Jagiellonki przy budynku III LO, „*Wielka turbulencja*” i pomnik Marii Konopnickiej przy budynku UAM, popiersie Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego przy budynku PWSZ w Kaliszu, (ostatnie sześć poza ścisłym centrum). Brakuje rzeźb współczesnych.

ZAKOŃCZENIE

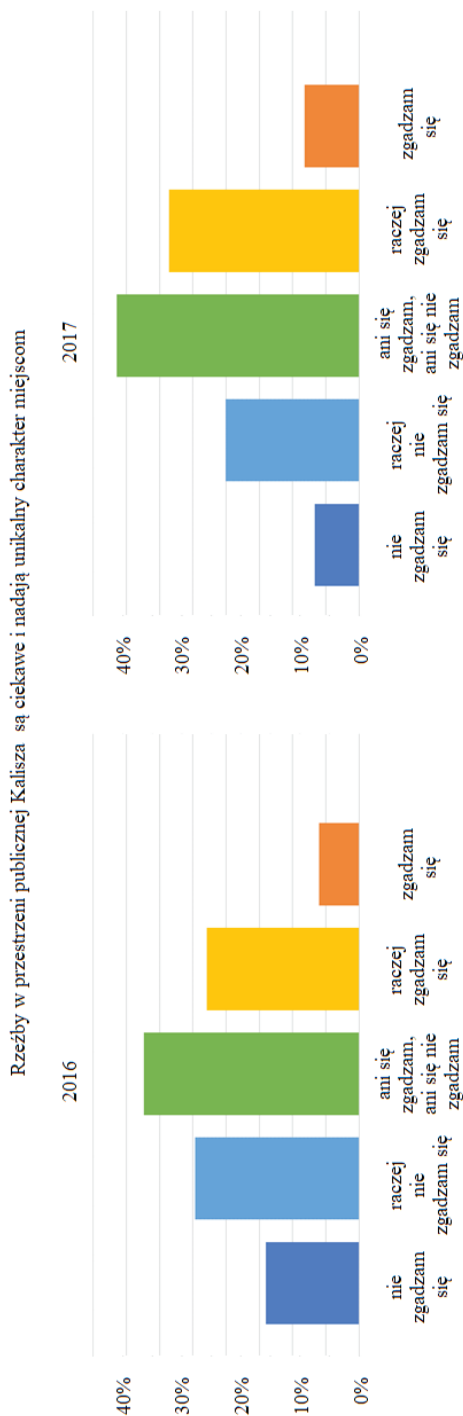
Obiekty małej architektury są niezbędnymi elementami przestrzeni miast, ale także jednym z czynników kształtujących tożsamość miejską. W świetle przeprowadzonych studiów literaturowych można stwierdzić, że pomniki i inne obiekty, przy których gromadzą się ludzie, budują jedność społeczną, wiążą

**RYСУNEK 3. STOSUNEK UŻYTKOWNIKÓW DO STWIERDZENIA ELEMENTY
MAŁEJ ARCHITEKTURY UATRAKCYJNIAJĄ PRZESTRZEŃ PUBLICZNĄ
KALISZA, STWARZAJĄ POCZUCIE SWOJSKOŚCI**

Źródło: badania własne

RYСУNEK 4. STOSUNEK UŻYTKOWNIKÓW DO STWIERDZENIA RZEŹBY W PRZESTRZENI PUBLICZNEJ KALISZA SĄ CIEKAWE I NADAJĄ UNIKALNY CHARAKTER MIEJSCOM

Źródło: badania własne

mieszkańców z miastem i sobą nawzajem, a także nadają walorów wizerunkowych, które przyciągają do miasta innych ludzi, np. turystów. Współczesne rzeźby są różnie oceniane przez mieszkańców, aktywistów miejskich czy środowisko artystyczne. Pomniki, posągi, ławeczki bywają zarówno przedmiotem zauroczenia (ławeczka Juliana Tuwima w Łodzi, autorstwa Wojciecha Gryniewicza, odsłonięta w 1999 roku)³², jak wzburzenia i ostrej krytyki (Fortepian Rubinsteina autorstwa Marcela Szytenchelma i Roberta Sobocińskiego – 2000 rok)³³. Nie pozostawia wątpliwości konieczność takiego kształtowania przestrzeni i lokowania w niej form artystycznych, aby całość posiadała szerokie walory nie tylko historyczne, edukacyjne czy kulturowe, ale przede wszystkim estetyczne. Rolą dzieł sztuki miejskiej jest m.in. kształtowanie gustu mieszkańców. Umieszczanie w przestrzeni publicznej dzieł sztuki wyrabia w mieszkańcach poczucie piękna, natomiast ułożenie obiektów o wątpliwej wartości artystycznej sprzyja zatraceniu poczucia piękna i zobojętnieniu na przestrzeń.

Próba subiektywnej oceny obiektów małej architektury przez użytkowników kaliskiej przestrzeni publicznej doprowadziła do ustalenia jakości przestrzeni publicznej w mieście. Stan wyposażenia przestrzeni w rzeźby, pomniki i inne elementy artystyczne nie był dla respondentów satysfakcjonujący: w pierwszej turze badania uzyskano zaledwie 2-procentową przewagę opinii pozytywnych nad negatywnymi, w drugiej turze różnica wzrosła ta do 8%. Najgorzej oceniono stan wyposażenia miasta w fontanny i inne źródła wody, opinie negatywne w obu okresach badania przeważały nad pozytywnymi. Prawie połowa użytkowników wskazywała na zbyt małą liczbę tego typu elementów w przestrzeni publicznej. Mieszkańcy i osoby odwiedzające Kalisz twierdzili często, że występujące w przestrzeni miasta elementy małej architektury nie uatrakcyjniają jej. Według ankietowanych liczba obiektów małej architektury estetyzujących przestrzeń jest niewystarczająca, około 40% respondentów uważa, że przestrzeń ta nie posiada wyrazu, jest nijaka, nie sprzyja kreatywności, nie tętni życiem kulturalnym. Kaliszanie przeważnie nie postrzegają rzeźb miejskich jako ciekawych i nadających miejscom unikalny charakter. Dalsze badania pozwoliłyby udzielić odpowiedzi na pytanie, czy rzeźb jest w przestrzeni Kalisza zbyt mało, czy raczej wystarczająco, ale nie nawiązują one do charakteru miasta?

Zarówno studia literaturowe, jak i przeprowadzone badania własne pozwoliły zweryfikować postawioną hipotezę badawczą pozytywnie. Mieszkańcy wykazują potrzebę przebywania w przestrzeni zarówno przyjaznej, jak i estetycznej, co związane jest z obecnością pomników, fontann i innych obiektów małej architektury.

Przemiany przestrzeni miasta są nieodłącznym elementem przyszłości. Zmiany gospodarcze, społeczne czy demograficzne wywołują przeobrażenia przestrzeni publicznej i ewolucję jej funkcji. Warunkiem zainteresowania przestrzenią

³² Celina Jaworska-Maćkowiak, Tadeusz Maćkowiak, *Pomniki Łódzkie. Historia w brązie i kamieniu* (Łódź: Urząd Miasta Łodzi. Biuro Analiz Medialnych i Wydawnictw, 2008), 154.

³³ Kazimierz S. Ożóg, „Dobre »statuje« – złe »statuje«, czyli figurki z Piotrkowskiej”, *Quart 3* (2013): 48-61.

i wysokiej waloryzacji jest więc poprawa jej wizerunku, m.in. poprzez umieszczanie w obszarze miasta wartościowych – w sensie dosłownym, jak i pod względem estetycznym, kulturowym, historycznym i edukacyjnym – elementów artystycznych: rzeźb, instalacji, obrazów w formie choćby murali, czy innych nietuzinkowych form artystycznych. Działania takie ukierunkowane są niewątpliwie na szeroko pojęty rozwój społeczeństwa i wpisują się w zamierzenia rewitalizacyjne miasta.

ANEKS

TABELA A1. INDAGANDA URBANISTYCZNA. OBIEKTY MAŁEJ ARCHITEKTURY. FORMULARZ ANKIETOWY.

INDAGANDA URBANISTYCZNA – OBIEKTY MAŁEJ ARCHITEKTURY

adres	Kalisz, ul.		nr	
opis lokalizacji				
rodzaj i forma obiektu małej architektury				
rodzaj	forma			
☐	☐	☐	☐	☐
pomnik:	posąg	obelisk	płyta	inne (jakie?)
☐	☐	☐	☐	☐
obiekt kultu religijnego:	kapliczka	krzyż przydrożny	figura	inne (jakie?)
☐	☐	☐		☐
wodotrysk:	fontanna	pompa, krynica		inne (jakie?)
☐	☐	☐	☐	☐
obiekt użytkowy:	ławeczka	element placu zabaw	śmietnik	inne (jakie?)
nazwa obiektu				
rok odsłonięcia				
autor				
informacje dodatkowe				

TABELA A2. KWESTIONARIUSZ ANKIETOWY (FRAGMENT).

PERCEPCJA PRZESTRZENI PUBLICZNEJ

Proszę o wypełnienie poniższego kwestionariusza, który ma na celu zebranie informacji na temat przestrzeni publicznej w Kaliszu, postrzegania ich przez użytkowników miasta oraz stopnia zaspokajania potrzeb z ich udziałem. Badanie ma charakter w pełni anonimowy, a zebrane informacje posłużą celom naukowym.]

Część I. Metryczka

Płeć ☐ Kobieta ☐ Mężczyzna	Wiek ☐ poniżej 20 lat ☐ 21-30 lat ☐ 31-40 lat ☐ 41-50 lat ☐ 51-60 lat ☐ powyżej 60 lat	Wykształcenie ☐ podstawowe ☐ gimnazjalne ☐ zawodowe ☐ średnie ☐ wyższe
Status zawodowy ☐ zatrudniony ☐ przedsiębiorca ☐ bezrobotny ☐ emeryt/rencista ☐ uczeń/student inne [[jakie?]]	Miejsce zamieszkania ☐ Kalisz ☐ przedmieścia Kalisza	Inne miasto o liczbie mieszkańców: ☐ do 50 tys. ☐ od 50 do 200 tys. ☐ powyżej 200 tys. ☐ wieś (poza przedmieściami Kalisza)

Część II . Przestrzeń publiczna

3. Jak ocenia Pani/Pan stan wyposażenia przestrzeni publicznej w Kaliszu w obiekty małej architektury?

Proszę o ocenę niżej wymienionych obiektów małej architektury zakreślając odpowiednią kratkę z oceną.

	bardzo zły	zły	dostateczny	dobry	bardzo dobry
1. ławki, siedziska	☐	☐	☐	☐	☐
2. latarnie, lampy (oświetlenie)	☐	☐	☐	☐	☐
3. kosze na śmieci	☐	☐	☐	☐	☐
4. słupy ogłoszeniowe, tablice informacyjne	☐	☐	☐	☐	☐
5. fontanny i inne źródła wody	☐	☐	☐	☐	☐
6. rzeźby, pomniki i inne elementy artystyczne	☐	☐	☐	☐	☐
7. szyldy i afisze reklamowe	☐	☐	☐	☐	☐
8. tablice i znaki informacyjne, drogowaskazy, mapy, piktogramy	☐	☐	☐	☐	☐

5. Poniżej znajdują się stwierdzenia dotyczące przestrzeni publicznej w Kaliszu.

Proszę określić, w jakim stopniu zgadza się Pani/Pan z poniższym stwierdzeniem.

	nie zgadzam się	raczej nie zgadzam się	ani się zgadzam, ani się nie zgadzam	raczej zgadzam się	zgadzam się
Elementy małej architektury uatrakcyjniają przestrzeń publiczną Kalisza, stwarzają poczucie swojskości.	☐	☐	☐	☐	☐
Główny Rynek w Kaliszu to najbardziej reprezentacyjna przestrzeń w mieście.	☐	☐	☐	☐	☐
Kaliskie place i rynki to przestrzeń bez wyrazu, nijaka, nie sprzyjająca kreatywności, nie tętniąca życiem kulturalnym.	☐	☐	☐	☐	☐
Rzeźby w przestrzeni publicznej Kalisza są ciekawe i nadają unikalny charakter miejscom.	☐	☐	☐	☐	☐
Kalisz jest miastem atrakcyjnym ze względu na jakość przestrzeni publicznej.	☐	☐	☐	☐	☐
Wachlarz funkcji pełnionych przez przestrzeń publiczną w Kaliszu jest wystarczający i nie wymaga zmian.	☐	☐	☐	☐	☐

BIBLIOGRAFIA

- Bârsan, Lucian, Cărbuș R – pełne imię. “Design to Improve the Modern Urban Spaces”, *Bulletin of the Transilvania University of Brașov* 8 (2015): 57-64.
- Bieniecki, Ryszard, Kuciński, Robert. 2004. *Ożmina. W marmurze i w brązie*. Kalisz: Agencja Wydawnicza „Sztuka i Rynek”.
- Chromy, Bronisław. *Rzeźba i przestrzeń*. https://www.slideshare.net/mik_krakow/bronisaw-chromy-rzeba-i-przestrze-ulice-i-place (dostęp 18.07.2017).
- Cymer, Anna. 2008. „Z meblem miejskim przez wieki”. W: *Biblioteka wizerunku miasta, cz. 3: Meble Miejskie*, red. K. Goźlińska. Warszawa: Wydawnictwo AMS S.A.
- Dymnicka, Małgorzata. 2013. *Przestrzeń publiczna a przemiany miasta*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Fitych, Tadeusz. „Determinanty rozwoju kultury – Nepomuceny Ziemi Kudowskiej (Prace na rzecz rozwoju turystyki kulturowej)”, *Gospodarka Rynek Edukacja* 12 (2011): 35-48.
- Folga, Radosław. 2011. „Kreowanie wizerunku miast-pomników szczególnie naznaczonych przez historię”. W: *Kreowanie wizerunku miast*, red. Adam, Grzegorzcyk, Agnieszka Kochaniec, 181-205. Warszawa: Wyższa Szkoła Promocji.
- Jaworska-Maćkowiak, Celina, Maćkowiak, Tadeusz. 2008. *Pomniki Łódzkie. Historia w brązie i kamieniu*. Łódź: Urząd Miasta Łodzi. Biuro Analiz Medialnych i Wydawnictw.
- Kadłuczka, Katarzyna. „Instalacja artystyczna w przestrzeni publicznej”, *Architektura. Czasopismo Techniczne* 5 (2010): 189-196.
- Kazimierczak, Jarosław. “Memorial Plaques and Monuments in Łódź-Śródmieście (The City Centre District) Commemorating People and Events from the History of the City”, *Tourism*, 20/1 (2010): 11-16.
- Lijewski, Teofil, Mikułowski Bogdan, Wyrzykowski Jerzy. 2002. *Geografia turystyki Polski*. Warszawa: PWE.
- Miejski system informacji przestrzennej. <http://msip.kalisz.pl> (dostęp 01.09.2017).
- Moore, Henry, James, Philip. 1966. *Henry Moore on Sculpture: A Collection of the Sculptor's Writings and Spoken Words*. London: MacDonald.
- Nawrocki, Tomasz. 2017. „Znaczenie przestrzeni publicznej dla wytwarzania tożsamości mieszkańców miasta na przykładzie badań trzech miast”. W: *Przemiany przestrzeni publicznej miasta*, red. I. Rącka, 9-25. Kalisz: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego w Kaliszu.
- Ożóg, Kazimierz S. 2012. „Kapsuła pamięci na piedestale wzorca. Rzecz o wychowaniu, edukacji i pamięci we współczesnych pomnikach”. W: *Pamięć – kultura – edukacja*, red. A. P. Bieś SJ, M. Chrost, B. Topij-Stempińska, 191-199. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Ożóg, Kazimierz S. „Dobre »statuje« – złe »statuje«, czyli figurki z Piotrkowskiej” *Quart* 3 (2013): 48-61.
- Porębska, Maria. 2010. „O potrzebie piękna w przestrzeni publicznej miasta”, *Architektura. Czasopismo techniczne* 6 (2010): 156-163.
- Przybyszewska-Gudelis Romana, Grabiszewski Marek, Iwicki Stefan. 1979. *Problematyka waloryzacji i zagospodarowania turystycznych miejscowości krajoznawczych w Polsce*. Warszawa: Instytut Turystyki.
- Rącka, Izabela, Wenerska, Beata. „Ocena jakości otoczenia miejskiego w rejonie śródmieścia w Kaliszu”, *Studia Kaliskie* 4 (2016): 203-227.

- Rozsak, Joanna. „Przysiąc się do pisarza. Pomniki-lawki na Lubelszczyźnie jako atrakcje turystyczne”, *Turystyka Kulturowa*, 2 (2015): 6-19.
- Sochański, Bartłomiej. 1998. „Pomnik”. W: *Pomnik Czynu Polaków*, red. K. Kozłowski. Szczecin: Dokument.
- Steinberg, Michael K., Taylor Matthew J. “Public Memory and Political Power in Guatemala’s Postconflict Landscape”, *The Geographical Review* 93 (2003): 449-468.
- Stróżewski, Władysław. 1986. „Wartości estetyczne i nadestetyczne”. W: *Sztuka i wartość: materiały XI Seminarium Metodologicznego Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Nieborów 26-28 czerwca 1986*, red. M. Poprzęcka, 34- 53. Łódź : Zakład Wydawnictw „Sztuka Polska”.
- Szwichtenberg, Aleksander. 2000. *Podstawy turystyki*. Koszalin: Uczelniane Wydawnictwo Politechniki Koszalińskiej.
- Śląski, Bolesław. 1916. *Pomniki Publiczne Warszawy*. Warszawa.
- Warszyńska, Jadwiga, Jackowski, Antoni. 1979. *Podstawy geografii turystyki*. Warszawa: PWN.
- Wallis, Aleksander. 1990. *Socjologia przestrzeni*. Warszawa: Niezależna Oficyna Wydawnicza.

OBIEKTY MAŁEJ ARCHITEKTURY W PRZESTRZENI MIASTA NA PRZYKŁADZIE KALISZA

Słowa kluczowe: mała architektura, sztuka, przestrzeń publiczna.

Pomniki i inne artystyczne obiekty małej architektury pełnią w przestrzeni miasta rozmaite role: nawiązują do historii i tradycji, upamiętniają fakty, przechowują pamięć społeczną i narodową, edukują, kształtują postawy i system wartości, uczą estetyki, budują wspomnienia. Celem artykułu jest próba oceny jakości otoczenia miejskiego w Kaliszu ze szczególnym uwzględnieniem wybranych elementów małej architektury, będących jednocześnie sztuką miejską. Sondaże przeprowadzone wśród użytkowników kaliskiej przestrzeni publicznej pozwoliły ustalić jej jakość, która okazała się raczej niska. Stan wyposażenia przestrzeni w rzeźby, pomniki i inne elementy artystyczne był dla respondentów niewystarczający, fontann i innych źródeł wody było stanowczo zbyt mało. Kaliskie elementy małej architektury nie uatrakcyjniały w opinii badanych osób przestrzeni miasta, która nie posiada wyrazu, jest nijaka, nie sprzyja kreatywności, nie tętni życiem kulturalnym.

SMALL ARCHITECTURE BUILDINGS IN THE URBAN SPACE BY THE EXAMPLE OF KALISZ

Keywords: small architecture, art, public space

Monuments and other artistic buildings of small architecture play various roles in the urban space: they refer to history and traditions, commemorate facts, preserve social and national memory, educate, shape attitudes and value system, teach aesthetics, create memories. The aim of this article is an attempt at making an assessment of the quality of the urban environment in Kalisz with particular emphasis on selected elements of small architecture which also are a kind of urban art. The surveys carried out among the users

of the Kalisz public space allowed to determine its quality which turned out to be rather low. According to the respondents the quality of public space where sculptures, monuments and other artistic elements can be found was insufficient, fountains and other water sources were also too scarce. In the respondents' opinion the elements of local small architecture do nothing for the attractiveness of the public space, which is expressionless, unremarkable, does not encouraging creativity, and is not vibrant with cultural life.